

POD REDAKCJĄ
MICHAŁA WARDZYŃSKIEGO

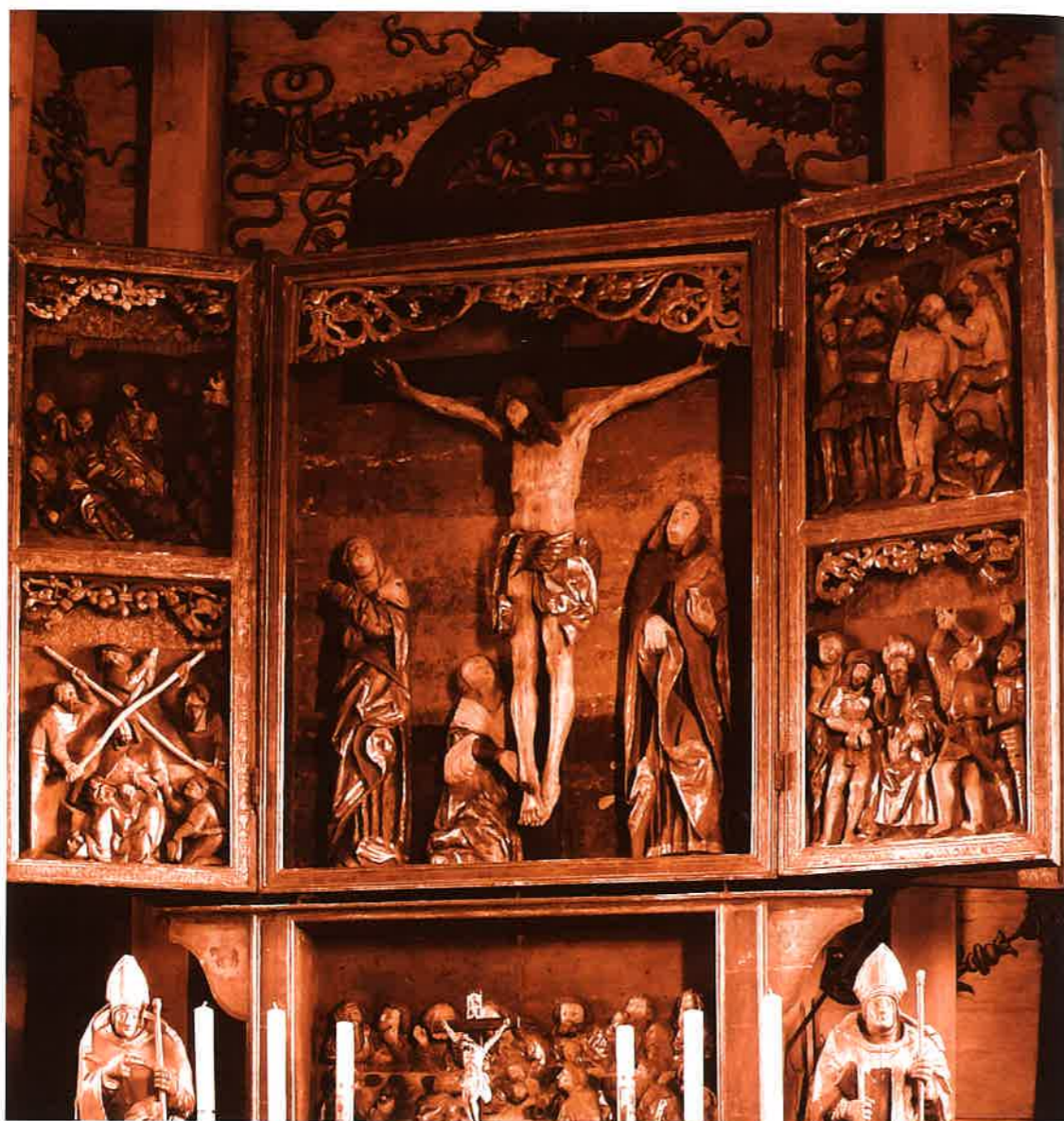
POZA WARSZAWĄ

I.

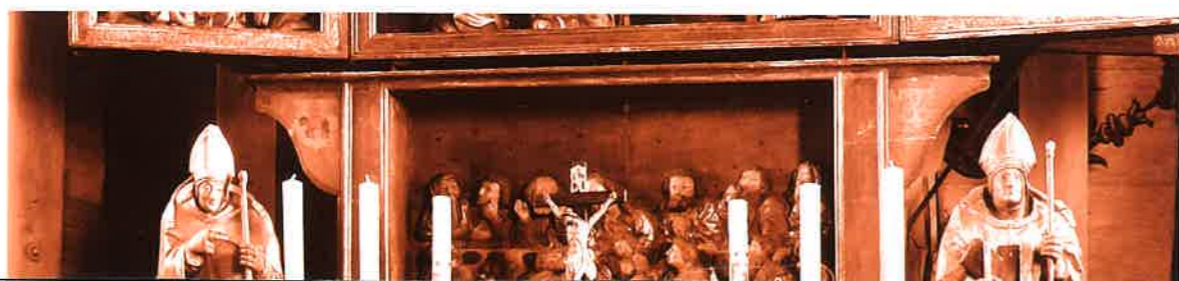
ARCYDZIEŁA PLASTYKI DAWNEJ XII–XVIII WIEKU W ŚWIĄTYNIACH I REZYDENCJACH MAZOWSZA

MAZOWIECKI
INSTYTUT
KULTURY

WARSZAWA 2018

**Boguszyce – gotycko-renesansowe
ołtarze Jana Jantasa**

Niewielki drewniany kościół parafialny pw. św. Stanisława w Boguszycach pod Rawą Mazowiecką ufundował w latach 1550–1558 związany z Warszawą Wojciech Boguski *vel* Bogusławski herbu Rawicz, podskarbi dóbr mazowieckich królowej Bony Sforzy, natomiast program ikonograficzny jego największej ozdoby – wspaniałych polichromii – opracował miejscowy proboszcz, ks. Wojciech Wendrogowski. W pierwszym etapie prac wyposażeniowych głównym beneficjentem został ceniony na Mazowszu malarz i snycerz cechowy ze Starej Warszawy – Jan Jantasa *vel* Jentas, Gentas, notowany od 1537 i zmarły przed 1564 r. Pierwsze szczegóły na temat biografii i działalności artysty podał już w 1857 r. Edward Rastawiecki, ale głównymi badaczami jego twórczości stali się kolejno Witold Kieszkowski oraz Joanna Prosnakowa i Maria Puciata, którym w latach 1961–1963 w trakcie prac konserwatorskich i rekonstrukcyjnych oraz ekspozycji ołtarza głównego na wystawie *Sztuka warszawska od średniowiecza do połowy XX w.* w Muzeum Narodowym w Warszawie przypadło w udziale odkrycie sygnatur. Hasło biograficzne Jantasa opracowała dopiero w 1979 r. Maria Łodyńska-Kosińska, a najnowszy stan badań historyczno-artystycznych i konserwatorskich zawdzięczamy Marii Lubryczyńskiej.

Wśród zachowanych tutaj dzieł tego mistrza najważniejsze pozostaje zestawione powtórnie przez konserwatorów przed 1962 r. szafiaste retabulum ołtarza głównego w formie pentptyku, z rzeźbionymi w lipinie reliefami uzupełnionymi na rewersach skrzydeł o temperowe przedstawienia malarskie – potwierdzone sygnaturą i datą „Johannes Jantasa fecit pictor Warschoviensis 1558”, powtórzonymi jeszcze w kilku miejscach z partiami figuralnymi. Wnętrze predelli wypełnia scena *Ostatniej wieczerzy*, szafy – kompozycja *Ukrzyżowania Pańskiego*, natomiast awersy skrzydeł – kwatery ze scenami z cyklu pasyjnego: *Modlitwa w ogrójcu*, *Cierniem koronowanie*, *Biczowanie* i *Ecce Homo*. Ten sam autor wykonał malarskie

przedstawienia drugiego cyklu *Żywota Marii i Jezusa* na obu parach skrzydeł: wewnętrznej – *Zwinstowanie* i zewnętrznej – *Nawiedzenie*, *Adoracja Dzieciątka*, *Pokłon Trzech Króli* oraz *Matka Boska Bolesna* i *Chrystus Bolesny*, *Zdjęcie z krzyża* i *Złożenie do grobu*. Na konsolkach bocznych predelli umieszczono ponadto malowane herby fundatorów: Rawicz i Grabie; zwieńczenie nie zachowało się. Przed 1882 r. na mense ołtarza trafiły jeszcze typowe dla manieri tego mistrza smukłe, a jednocześnie zblokowane posągi św. św. Wojciecha i Stanisława. Pochodzą najprawdopodobniej ze zniszczonego w tym okresie bocznego ołtarza dedykowanego drugiemu z wymienionych patronów Królestwa Polskiego, odnotowanego jeszcze w protokole wizytacji świątyni sporządzonym w 1850 r. Drugą pracą Jantasa jest pozbawiony obecnie predelli południowy ołtarz przytęczowy św. Anny, mający prostszą formę tryptyku z rzeźbioną sceną *Wielkiej Rodziny Marii i Jezusa* we wnętrzu szafy i malarskimi skrzydłami mieszczącymi po obu stronach po dwie kwatery, odpowiednio – na awersach: *Ofiarowanie Jezusa w świątyni*, *Jezus wśród mędrców w świątyni jerozolimskiej* (z datą „1558”), *Ucieczka do Egiptu*, *Chrzest Jezusa w Jordanie*; na rewersach: *Wjazd Jezusa do Jerozolimy*, *Modlitwa w ogrójcu* oraz *Wypędzenie przekupniów ze świątyni* i *Spotkanie Jezusa zmartwychwstałego z trzema Mariami*. Ich autorem był inny malarz, Stanisław Pieczonka z Krakowa, odnotowany w latach 1554–1561 jako mieszczanin Nowej Warszawy. Całość wieńczy wczesnorenansowy półkolista naczołek z wykonaną temperą sceną *Przemienienia Pańskiego na górze Tabor*. Komplet zamyka podobnie sygnowany i datowany krucyfiks na belce tęczowej, będący nieco powiększoną repliką warsztatową *Pasji* z szafy ołtarza głównego.

Stosunkowo niewielkie wymiary dostosowane do wnętrza świątyni nastawy głównej wymusiły na projektancie zagęszczenie w kwaterach skrzydeł układu figur i spiętrzenie dość płytkich kompozycji poszczególnych przedstawień. Koresponduje z tym skomplikowanie późnośredniowiecznego jeszcze drapowania materii szat i strojów w typie stylu łamanego oraz typizacja obliczy postaci o wyraźnie uproszczonych rysach. Podobnymi

cechami charakteryzuje się środkowa scena w ołtarzu św. Anny. Ten ostatni relief wykazuje daleko idące podobieństwo do płaskorzeźby z dawnego pola głównego niezachowanego retabulum z kościoła parafialnego w Sadownem nad Bugiem, zdeponowanej obecnie w Muzeum Diecezjalnym w Płocku. Jedynie oba krucyfiksy oraz asystencyjne figury Marii Bolesnej i św. Jana Ewangelisty w ołtarzu głównym, a także obie statuy biskupie dorównują innym pierwszorzędnym dziełom snycerskim Jantasa w Brochowie, Ciekusynie, Drobinie, Dziektarzewie, Głogowcu i Niedźwiadnej. W zakresie rzeźby jedynymi elementami świadczącymi o adaptacji nowych form renesansowych są detale ornamentalne ażurowych obramień scen w polu głównym i na awersach kwater. Tworzące je przestylizowane zwoje roślinne z wplecionymi fantazyjnymi przedstawieniami ryb / delfinów zdradzają graficzną proveniencję i tak jak w przypadku innych nastaw szafiastych z 1. poł. XVI w., np. znakomitego poliptyku św. Stanisława w Wieniawie pod Radomiem z 1544 r., mają południowoniemieckie konotacje. Podobnie rzecz ma się z wyciskanymi w zaprawie gruntowej wyzłoconymi wzorami obramień poszczególnych scen, które w ołtarzu św. Anny zgodnie z nową modą przybrały już półkolisty lub odcinkowy wykrój.

Zdecydowanie na wyższym poziomie stoją prace malarskie na skrzydłach ołtarza głównego, w których Jantas dowiódł – podobnie jak w omówionych w odrębnym haśle polichromiach figuralnych i ornamentalnych pokrywających ściany prezbiterium i nawy głównej – bardzo dobrej znajomości wczesnorenesansowych rycin z kręgu naddunajskiego z przełomu XV i XVI w. Wśród ich autorów wymienić należy Lambrechta Hopfera, Lucasa Cranacha starszego i Sebalda Behama czy Hansa Schäufoleina i Hansa Springinklee. Żywe, dynamiczne, nakreślone swobodnie

Boguszyce, kościół parafialny, nastawa bocznego ołtarza św. Anny, 1558, drewno iglaste i lipowe, polichromowane temperą i częściowo złocone, wystawa I, wyk. Jan Jantas ze Starej Warszawy z pracownią (atryb.), fot. MW, 2016

olejnymi laserunkami z dużą ilością detali, co uwidacznia się zwłaszcza w partiach strojów i pejzaży w tle scen, obrazy tablicowe warszawskiego malarza przynależą już do epoki renesansu.

Czyni to oba boguszyckie retabula Jantasa wzorcowymi wręcz dziełami okresu przejściowego między dwiema wielkimi epokami stylowymi, gdzie główną rolę przekąźnika nowych form spełniła grafika figuralna i ornamentalna. Odcisnęła ona piętno najsilniej w malarstwie. Bardzo zachowawcza, by nie rzec archaiczna po 1550 r. formuła stylowa rzeźby firmowanej przez Jantasa wynikała z utrwalonych w systemie edukacji cechowej i praktyki warsztatów krakowskich oraz małopolskich modeli posągów i scen reliefowych wciąż czerpiących w 1. poł. XVI w. z wybitnej spuścizny Veita Stossa (Wita Stwosza). Niestety, w wyniku prac konserwatorskich z lat 50. i 60. XX w. usunięto z kościoła boczną nastawę późnobarokową św. Mikołaja w typie *Akanthusaltar*, odnowioną przez Witolda Kieszkowskiego w 1938 r.

Boguszyce, kościół parafialny, retabulum ołtarza głównego, 1558, drewno iglaste i lipowe, polichromowane temperą i częściowo złocone, wystawa I, wyk. Jan Jantas ze Starej Warszawy z pracownią, fot. MW, 2016

Bibliografia:

- T. Dobrzeński, *Ze studiów nad rzeźbą gotycką na Mazowszu*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, 8: 1964, s. 35–90.
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 2: *Województwo łódzkie*, red. J. Z. Łoziński, z. 9: *Powiat rawsko-mazowiecki*, oprac. W. Kieszkowski, B. Kopydtowski, Warszawa 1953.
- M. Lubryczyńska, *Problematyka ikonograficzna i konserwatorska drewnianego kościoła w Boguszycach koło Rawy Mazowieckiej*, „Ochrona Zabytków”, 2006, nr 3, s. 29–54.
- M. Łodyńska-Kosińska, *Jantas (Jentas, Gentas) Joannes*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze-rzeźbiarze-graficy*, t. 3, red. J. Maurin-Białostocka, J. Derwojed, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 228–229.
- M. Łodyńska-Kosińska, *Pieczonka Stanisław*, [w:] *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających. Malarze-rzeźbiarze-graficy*, t. 7, red. U. Makowska, Warszawa 2003, s. 106.
- J. Prosnakowa, M. Puciata, *Prace konserwatorskie w drewnianym kościele parafialnym w Boguszycach koło Rawy Mazowieckiej*, „Ochrona Zabytków”, 14: 1961, nr 3–4 (54–55), s. 63–80.
- J. Prosnakowa, M. Puciata, *Prace konserwatorskie w drewnianym kościele parafialnym w Boguszycach koło Rawy Mazowieckiej*, „Ochrona Zabytków”, 16: 1963, nr 1 (60), s. 29–32.
- E. Rastawiecki, *Słownik malarzów polskich tudzież obcych w Polsce osiadłych lub czasowo w niej przebywających*, t. 3, Warszawa 1857.
- A. Romanowiczówna, *Z zagadnień konserwacji sztuki gotyckiej Mazowsza*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie”, 8: 1964, s. 109–128.
- B. Skóra, *Dzieje parafii i kościoła pod wezwaniem Świętego Stanisława Biskupa Męczennika w Boguszycach na przestrzeni wieków. Servire in caritate – Soli Deo*, Boguszyce 2013.
- H. Sygietyńska, *Sztuka i rzemiosło artystyczne*, [w:] *Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, red. H. Samsonowicz, Warszawa 1994, s. 559–585.
- Sztuka warszawska od średniowiecza do połowy XX w.*, Muzeum Narodowe w Warszawie, Warszawa 1962, katalog wystawy, t. 1.
- M. Wardzyński, *Sztuka nowożytna na Mazowszu – zarys problematyki*, [w:] *Dzieje Mazowsza*, t. 2, *Lata 1527–1794*, red. J. Tyszkiewicz, Pułtusk 2015, s. 629–731.
- Zabytki sztuki w Polsce. Inwentarz topograficzny*, cz. 6: *Województwo łódzkie*, t. 1, z. 1: *Powiat rawsko-mazowiecki*, oprac. W. Kieszkowski, Warszawa 1939.